

non teneri ad restituendas distributiones. — Nararrus in meliorem sensum traducitur. — Propter hæc est valde probabile, non excusari a culpa mortali beneficiarios, qui choro intersunt sine proposito ibi orandi, vel attendendi, sed tantum cantandi materialiter vel assistendi, ne lucrum amittant. Non est tamen hoc certum, sed satis dubium, quando habent propositum et usum privatim recitandi. Nec Navarrus in citatis verbis aperte docet oppositum, nam posset intelligi de eo qui habet propositum recitandi, sive in choro, sive extra chorum, non attendendo ad ea quæ dicuntur, ita ut in neutra recitatione velit habere attentionem; non enim videtur ibi loqui de eo qui proponit supplere defectus per legitimam recitationem: nam de hoc dixerat in cap. 10, n. 43, 49, 58 et 70, omittere partem notabilem etiam cum proposito supplendi, non esse mortale; ergo a fortiori idem dicendum erit de omissione solius attentionis; et *ibidem*, et c. 13, sæpe docet, hos defectus in choro commissos, si sint in parte notabili, supplendos postea esse per recitationem privatam; unde videtur sequi, quod si a principio illud supplementum habetur in proposito, potest excusare præsentem lapsum a culpa mortali, cum alias satisfiat exteriori, et quasi materiali actioni chori. Unde saltem quoad restitutionem distributionum ego non imponam hoc onus propter hunc solum defectum, ei qui alias recitaverit legitimate. Nam Concilium Lateranense, cum de restitutione loquitur, eam solum imponit non recitantibus; et Pius V tantum dicit, non recitantes debere restituere, etiamsi choro assistant quoad corporalem præsentiam, et ex consuetudine illa sufficere credatur ad lucrandas distributiones; non vero dicit quod alias recitantes teneantur restituere, si in choro non orent, vel non attendant. Imo per argumentum a contrario videtur significare oppositum. Ethoc tenuit Barth. Med., in sua Instruct., cap. 14, § 11. Quod vero attinet ad culpam, fortasse illa est gravis, maxime propter cap. *Dolentes*, et Clem. 1, de Celebr. Missar.; tunc autem dicendum est peccatum illud esse contra præceptum religionis, non justitiae; vel, si est contra justitiam, esse tantum ratione modi, qui postea suppletur sufficienter per privatam orationem; et ideo non nasci inde obligationem ad restituendum ex natura rei, et alias non esse injunctam per ius ecclesiasticum in illo casu, et ideo nullam esse.

13. Quando erit illa distractio mortaliter

peccaminosa. — Maxime vero erit hoc peccatum mortale, si in actiones exteriores prodeat, impedites chori attentionem, præsertim in illas, quæ in dicto cap. *Dolentes*, et Clem. 1, recensentur et prohibentur; nam quoad hæc fortasse aliiquid specialius et rigorosius per illa jura, quam ex natura rei esset prohibitum. Præterquam quod etiam ex natura rei in illa oratione publica, vix possunt fieri actiones illæ externæ impedites attentionem, sine gravi scandalo, et impedimento aliorum astantium in choro; hinc ergo potest sæpe illud peccatum esse grave, ut late *Navar.*, in cap. 2 de Oratione, num. 4, et cap. 13, n. 26, 33 et sequentibus, et cap. 15, n. 5, et sequentibus. At vero quando in exteriori modo assistendi, vel canendi in choro, nulla datur aliis offensio, neque ponitur impedimentum attentioni, et interior attentio omittitur non ex contemptu, sed ex quadam negligentia, vel remissione animi propter temporis diurnitatem, cum proposito iterum legitime recitandi, non facile damnanda est illa culpa ut mortalis. Unde constat, clericos alios, non in sacris, vel cantores, qui beneficium non habent, sed nudam mercedem, nec teneri ad restituendum, nec peccare mortaliter per se loquendo propter similem distractionem voluntariam, etiamsi propositum recitandi non habeant, quia non tenentur recitare ex vi alicujus tituli, et muneri sui stipendi satisfaciunt, ut supponimus. Neque obstat illa difficultas (quod poterit accidere, ut nullus vere oret vocaliter in illa oratione publica), quia satis est quod totum corpus illud oret, quia principales ministri, et clerici semper illuc convenienti animo laudandi et precandi Deum nomine Ecclesiae, et non potest non aliquis eorum attendere, saltem ad ipsam materialem litteram, et licet unus distractus sit, alias attendet, et e converso; quod satis est ut oratio illa, ut fit a choro, sit vera oratio, etiamsi singulares persone in attentione necessaria ad orationem magna ex parte deficiant.

14. *Quinta assertio: ad quid obligentur recitantes in choro quoad externa signa devotionis.* — Tandem ex dictis intelligitur, an obligentur recitantes in choro ad externa signa devotionis in gestu et habitu corporis. De qua re nihil habemus ex jure ecclesiastico dispositum in particulari affirmative, ut sic dicam, sed tantum negative, ut vitentur actiones indecentes, sermones profani, et similia, et ad summum possunt quædam generalia verba ex jure sumi, ut quod in choro servetur modesta gra-

ritas, Extravag. unic., de Vit. et honest. Cleric. Quoad externum etiam habitum invenio in Concilio Basil., sess. 21, § 2, declaratum, ut qui ad orandum Deum in choro conveniunt, *habitu honesto, et rutilu decenti*, se ipsis componere studeant. Et in particulari quoad vestimenta additur *ibidem: Horas Canonicas dicturi cum tunica talari, ac superpelliciis mundis ultra mediis tibias longis, vel cappis, juxta temporum et regionum diversitatem ecclesiam intrent, etc.*; et infra: *Qui cum in choro fuerint, gravitatem servent, quam et locus et officium exigunt.* Quod decretum licet vim legis non habeat, quia illud Concilium non est in omnibus legitimum, vel confirmatum, nihilominus gravissimum est, et per se valde consentaneum rationi. In rigore autem legis illud observandum est, quod vel ratio prudens ac religiosa dictaverit; ad quod deservient ea, quæ de oratione vocali in genere quoad has circumstantias diximus; vel etiam attendendum est quidnam consuetudine præscripta fuerit introductum; maxime quando contraria novitas scandalum ingereret; vel denique quod statutis specialibus, aut mandatis Prælatorum fuerit præceptum, id enim omnino servandum est. Reliqua sunt in consilio, et interdum erunt veniales defectus, ob leve scandalum vel indecentiam: de qua re videri potest late *Navar.*, cap. 15 de Orat.

CAPUT XV.

DE TEMPORE SINGULIS HORIS CANONICIS PRÆSCRIBITO PRO PUBLICO OFFICIO CHORI.

1. *Habent horæ canonice, ex speciali obligatione chori, certa tempora ab Ecclesia designata.* — Hæc sola circumstantia superest nobis explicanda circa chorum, nam de loco jam supra diximus, et de cæteris, quæ vel ad materiam, vel ad actionem, vel ad personas pertinent. Igitur de tempore supponimus, juxta propriam institutionem, has horas canonicas in distinctis diei vel noctis temporibus dicendas esse, quod satis constat ex his quæ cap. 3 et 4 de illis diximus, et ex cap. 1 de Celebr. Missar., ubi licet permittantur horæ dici summo mane privatim, de publica recitatione statim subditur: *Ita tamen ut horis competentibus publice compleantur;* et in Clem., eod tit., ratione ejusdem præcipitur, *ut in ecclesiis horis debitibus devote psallatur;* et similiiter in Concil. Basilien., sess. 21: *Horis debitibus signis congrua pulsatione premisis, per singulas horas laudes divine reverenter ab omni-*

bus persolvantur. Non est ergo dubium quin habeant horæ canonicae certa tempora ex institutione Ecclesiæ designata, in quibus singulæ dicendæ sunt ex speciali obligatione chori. Tria ergo vel quatuor videnda sunt: primum, quæ sint hæc tempora pro singulis horis, vel ex jure, vel ex consuetudine; et quanta sit obligatio servandi hæc tempora in publica recitatione horarum; ac denique an ex causapossit hoc tempus mutari, et quæ sufficiat.

2. *Prima assertio, Matutinum, si jus ipsum attendamus, proxime post dimidiā noctem inchoandum, et hec prima fuit institutio.* — Circa primum discurremus breviter per singulas horas, incipiendo a Matutino, quia est prima hora diei naturalis, ut supra diximus. Matutinum ergo si jus ipsum attendamus, proxime post medianam noctem inchoandum est: ita sumitur ex c. 1 de Celeb. Missar., in fine, ubi dicitur, per hanc horam, quoad eam maxime partem quæ a Laudibus distinguitur (et speciali modo solet Matutinum appellari), expleri illud Psal. 118: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi;* quod proprie Sancti Patres intellexerunt, exercuerunt, et consuluerunt. Ut videre licet in Dionys., Epistol. 8 ad Demophil., ubi circa finem refert, Carpum fuisse solitum circa medium noctem ad Psalmos Dei recitandos vigilare. Quod etiam consultit Athan., lib. de Virgin.; Basil., regul. 37, ad Greg., et alii supra relati. Solum potest difficultatem nonnullam inferre, quod *ibidem* diximus, solitos fuisse nocturnos matutinales diversos per vigilias noctis dici; unde necesse est fateri solitum fuisse inchoari Matutinum ante dimidiā noctem, in prima vel saltem in secunda vigilia ejus. Ad hoc tamen jam ibi responsum est, ordinarie Matutinum fuisse inchoatum post medianam noctem, per occasionem vero solitum fuisse anticipari, vel postponi aliquantulum, vel pro temporum, vel pro solemnitatibus varietate. Sic ergo quando tres nocturni divisim dicebantur, inchoabatur Matutinum ante dimidiā noctem, ut ex variis Doctoribus *ibidem* vidimus, ubi etiam probabilius judicavimus in Romana Ecclesia, vel nullam, vel raram fuisse illam consuetudinem: imo multi censem, in quocumque tempore vel loco Matutinum et Laudes per modum unius horæ dici cœperunt, semper Matutinum fuisse inchoatum post horam noctis medianam. Non est tamen scrupulose accipienda media nox, sed prout significat partem illam noctis, quæ post dimidiā noctem

inchoatur, et includit totum illud tempus noctis, in quo illud officium ad auroram absolvit potest, ut ex regula S. Benedicti, c. 7, sumitur, et ibi notavit Turrecr., tract. 73, ex quadam doctrina D. Thom., 3 p., q. 51, a. 4, ad 2, dicentis, solere medium noctem appellari, non tantum punctum quod dividit noctem in partes æquales, sed etiam pars tota illa noctis, quæ ab illo puneto ad auroram vergit. Tempus enim pro matutinis laudibus maxime proprium, fuit semper initium auroræ, ut ex supra dictis constat.

3. *Illa institutio quantum pro consuetudine ac diversitate nationum sit immutata.* — Quamvis autem hæc fuerit prima hujus temporis institutio, magna ex parte per consuetudinem immutata est. Et vix, extra reliquorum monasteria, in ecclesiis secularibus, cathedralibus vel collegiatis conservatur, quanquam non desint aliquæ ecclesiæ morem illum religiose observantes, ut Parisiensis in Gallia, Segoviensis, et Conchensis in Hispania. Ex aliis vero quædam differunt Matutinum usque ad auroram, quo finito cum Laudibus, statim Primam decantant. Et hunc modum servat Romana Ecclesia, etiam in cappella Pontificis. Et fere per totam Italiam observari existimo, et eundem in Gallia conspexi, et in Hispania videtur esse frequentior. Aliquæ vero ecclesiæ non tantum regulares, sed etiam seculares, ut Salmantina (et aliae fortasse), anticipant, Matutinum inchoant post solis occasum fere per horam, et cum illo Laudes conjungunt, quia juxta Romanum usum per modum unius horæ totum hoc officium dicunt. Omnes ergo hæc consuetudines, et si quæ sunt aliæ dicendi hanc horam in prima, secunda, tertia, vel quarta parte noctis, honestæ sunt, et unaquæque ecclesia potest et debet suam consuetudinem servare. Quæ varietas (ut pii Doctores annotarunt), licet occasione humanae imbecillitatis evenerit, non sine Spiritu Sancti providentia in Ecclesia introducta est, ut omnibus temporibus noctis in variis locis, et religionibus ac ecclesiis publice laudetur Deus. Et hæc de Matutini tempore.

4. *Secunda assertio: Prima dicenda est in prima hora diei, orto jam sole, in quo tamen sua est latitudo.* — Reliquæ horæ juxta nomina habent etiam tempora determinata. Prima enim in prima hora diei dicenda est, illudque est legitimum tempus suum: et in rigore videtur inchoanda orto jam sole, juxta principium hymni ejus: *Jam lucis orto sidere.*

Quamvis enim in hoc ipso ortu possit esse latitudo, tamen proprie non dicitur ortus sol, donec supra nostrum horizontem ascendit. Quoniam vero hæc moraliter et accommodate ad humanum usum accipienda sunt, credo legitimum tempus esse, etiamsi per totam primam horam post ortum solem Prima dicitur, sive inchoetur in fine ejus, sive in medio, sive in principio, sive dimidia hora ante ortum solis. Ita enim habet consuetudo variarum ecclesiarum, vel ejusdem in diversis temporibus; citius enim solet inchoari Prima tempore hyemis, quando sol tarde nascitur, quam tempore aestatis, quando noctes sunt brevissimæ. Nec credo in hoc factam esse magnam mutationem ab antiquitate. Nam, licet Patres sæpe dicant¹, mane esse hymnos et psalmos canendos Deo, tamen satis incertum est an per *mane* intelligent crepusculum matutinum, quando est satis lucidum ante solis ortum, an vero de tempore post solis ortum loquantur. Addo denique solum, ubi Matutinum totum inchoatur paulo ante ortum solis, ut est frequens consuetudo, legitimum tempus dicendi Primam esse statim finitis Laudibus, et tunc recte, et sine ulla culpa vel indecentia quasi continue dici, quamvis, si consuetudo habeat parvam moram interponere, nihil habeat incommodi.

5. *Tertia assertio: Tertia Sexta et Nona dicenda sunt in temporibus quæ designant, in fine tamen potius quam in principio.* — De aliis tribus sequentibus horis constat, suis nominibus tempus suum satis designare. Tertia ergo in hora tertia diei (quæ in hyeme incipit fere circa horam decimam diei naturalis, et aestate circa octavam) est inchoanda, et sic cæteræ cum proportione. Quod tempus facile suppeditari potest in provinceis diversis juxta varias consuetudines numerandi horas diei naturalis, vel a media in medium noctem, vel ab initio unius diei usque ad initium alterius, vel ab initio unius noctis usque ad initium sequentis. De quo videri potest Marcellus, qui diligentissime hæc expedit. Solet autem quæri an hæc tres horæ dicendæ sint in initio horarum quas designant, vel in fine earum. Quidam enim in principio putant, quia Prima ita dicenda est; alii in fine, quia ita solent horæ in horologiis designari. Ego adverto has voces Tertia, Sexta, Nona, ad horas tem-

¹ Referunt eos Durand., l. 3 de Ritib., c. 8, n. 5; et Marcel., c. 15 et 16 de Horis Canoniciis.

poris relatas posse significare, vel integrum quartam partem diei artificialis (quæ inæquales dicuntur), vel posse significare tantum unam horam ex his duodecim diei artificialis, quæ sine dubio videtur fuisse prima illarum vocum significatio. Loquendo ergo in priori sensu, constat non esse has horas dicas elapsis illis temporibus, alias Nona dicenda esset finito die artificiali, et Tertia in meridie, et Sexta in medio tempore pomeridiano, id est, hora tertia pomeridiana, quæ manifeste sunt absurdæ: tamen in hoc sensu etiam non est necesse has horas dici in initiosis suarum partium diei, ut jam dicam. Loquendo autem in secundo, et magis proprio sensu, existimo tempora talium horarum intelligi in fine singularium, seu unaquaque jam elapsa. Tum quia hic est modus numerandi horas usitatas inter omnes homines, et aptior ad explicandam horam mortis Christi Domini, et ad concordiam Evangeliorum, ut alibi dixi; tum etiam quia omnes fatentur horam sextam in meridie dici; in meridie autem finitur hora sexta artificialis diei: tempus autem tertiae antecedit cum proportione per tres similes horas; tempus vero Nonæ per tres similes subsequitur. Atque hoc modo etiam cum Prima servatur proportio, quia etiam illa inchoatur tribus horis ante Tertiam, si ipsa in principio primæ horæ diei, et Tertia in fine horæ tertiae inchoetur. Et hæc proportio magis attendenda est, quam alia de fine vel initio illius horæ temporis, quæ pro unaquaque hora orationis signata est: nam quia prima hora designata est, ut initium diurnæ orationis, maxime in ejus initio destinata est; alia vero cum proportione designatæ videntur pro principiis secundæ, tertiae, et quartæ partis diei artificialis, quæ principia a finibus precedentium horarum nominantur Tertia, Sexta, Nona. Et hæc satis sunt de accurata ratione distinguendi has horas; nunc enim longe alia est consuetudo; ordinarie namque solet Sexta cum Tertia conjungi, vel Tertia ante Missam majorem, Sexta immediate post illam dici, Nona vero vel dicitur post Missam, maxime in hyeme, vel in aestate hora prima pomeridiana, præsertim in aliquibus religionibus. Quæ omnia juxta receptas consuetudines servari possunt et debent.

6. *Quarta assertio: Vesperæ ad minimum dicebantur post expletam horam nonam dici artificialis.* — Dicendum jam est de officio vespertino, de cuius legitimo tempore juxta primævam institutionem nonnullum majus

dubium est. Quod imprimis oriri potest ex ipso nomine Vespera, quod valde ambiguum est: interdum enim pro crepusculo noctis accipi solet, interdum pro aliqua parte vel hora temporis illi proxima, aliquando vero totum vespertinum tempus, præsertim a secunda hora pomeridiana, usque ad initium noctis, complecti solet, ut ex usu constat, et ex his quæ notavimus in 2 tom., disp. 40, sect. 2. Et ita dubium manet, in qua propria parte totius pomeridiani temporis officium illud dici consuevit. Ad minimum autem certum est, tempus hujus officii fuisse semper post expletam horam nonam diei artificialis, quia tunc dicenda erat Nona. Unde ut fiat proportionalis distinctio, ab omnibus supponitur, vespertinum officium non fuisse solitum dici ante finitam horam nonam diei artificialis. An vero diceretur in initio duodecimæ, vel illa elapsa, et post occasum solis, controversum est.

7. *Prima sententia, Vespertas dici solere post occasum solis.* — *Lucernarium quid.* — Multi existimant post occasum solitas fuisse dicas vespertas, idque colligi videtur ex his quæ antiqui Patres de lucernario scribunt, de quo fit mentio in Conc. Tolet. I, c. 9, et apud Isidorum, in regula Monach., cap. 6, ubi postquam de Tertia, Sexta et Nona sermonem fecit, subjungit: *In vespertinis autem officiis primo lucernarium, deinde psalmi duo, responsorius unus, et laudes, hymnus, atque oratio dicenda est.* Et postea ponit Completorium suo tempore dicendum. Unde per lucernarium, ibi initium vespertini officii, vel primam ejus partem intelligere videtur. Atque ita exposuit Illustrissimus Loaysa, Annotat. ad dictum Concil. I Tolet., c. 9, id declarans ex regula S. Benedicti, cap. 17, ubi dicitur vespertinum officium quatuor psalmis cum antiphonis terminari; conjectat ergo duos primos psalmos lucernarium dici, quia in lucernarum accensione, et gratiarum actione vespertini luminis legebantur. In regula vero secunda, quæ sub nomine Augustini, in fine tom. I habetur, fit mentio lucernarii, et significatur esse hora distincta a cæteris; nam prius de cæteris horis a Matutino usque ad Nonam præscribitur, ut proprii psalmi in eis dicantur, et postea additur: *Hoc idem in Vespertinis et Completoriis serretur;* et statim: *Ad lucernarium autem psalmus, responsorium unus, antiphonæ tres, lectiones tres;* et infra: *Faciant opus usque ad horam lucernarii.* Unde ex illa regula Augustini, colligi non potest an Vesperæ ante vel post lucernarium dice-

rentur; tamen ne dicamus fuisse horam separatam, quod novum valde esset, videtur potius ad primam partem Vesperarum illud officium revocandum. Unde in Conc. Emerit., cap. 2, expresse dicitur, vespertinum officium solitum fuisse dici post lumen oblatum; at lumen non solet accendi ante solis occasum; ergo. Potestque conjectura confirmari, nam reliquæ horæ ita erant distributæ, ut inter initia earum tres horæ diei artificialis intercederent; at Nona inchoabatur tribus horis ante solis occasum, in initio illius quartæ partis diei, inchoante hora diei decima, ut diximus; ergo vespertinum inchoandum erat finita hora duodecima, inchoante jam prima vigilia noctis. Et ita multi Canonistæ, cap. 4 de Celeb. Missar., Vespertas inter nocturna officia computant. Et eodem modo loquitur Amalar., lib. 4 de Officiis Eccles., cap. 7.

8. Secunda sententia, *Vespertas dici solitas ultima diei hora ante occasum solis, est probabilior.* — Nihilominus alii censem tempus proprium hujus horæ olim fuisse horam ultimam diei ante occasum solis, in ejus initio, vel illa currente. In quam sententiam Athan., Hieron., Cyprian. et alii afferuntur, qui tamen ita loquuntur, ut non possit ex eis colligi, nisi in fine diei dicendum fuisse vespertinum. Quomodo loquitur etiam Isidor., lib. 1 de Offic., cap. 20; Hugo, Rupert., et alii. Cassian. autem, lib. 3, cap. 3, vespertinum officium opponit Matutino, id est, Laudibus; unde etiam est incertum an velit, quod, sicut Laudes dicuntur ante ortum solis, ita Vespertas sint dicendæ post ejus occasum, vel potius etiam ante occasum, utrumque enim habet aliquam proportionem. Tamen indicat in fine, lucernariam horam significari per undecimam, in qua paterfamilias exiit conducere operarios in vineam suam. Constat autem illum exivisse in fine undecimæ, inchoante duodecima, nam operarii una hora laborarunt, ut in Evangelio dicitur. Ex quo loco conjectura alterius sententiæ multum enervatur, nam poterant lucernæ in ecclesiis accendi in hora duodecima, quia licet sol nondum occubuerit, jam solet esse necessarium lumen lucernæ ad legendum intra ecclesiam. Unde facile potest hæc posterior pars sustineri. Sed de anteriori tempore est aliquod dubium, quia in regula S. Benedicti, c. decimo quarto, ordinatum legimus, ut Vespertas dicantur tali tempore, ut absque lumine candelæ absolví possint; verum est ibi esse sermonem de Vesperis Quadragesimæ, quando Vespertas dicuntur ante

prandium. Ibi tamen statuitur ut monachi tempore Quadragesimæ comedant hora Vesperarum, et tamen subjungitur ut post Vespertas possit etiam cœnari cum luce solis absque lucernis; ergo jam tunc dicebatur officium Vesperarum ante lucernarium tempus. Postea vero successu temporum longe major mutatio facta est: nam quod olim erat tempus ad Nonam designatum, nunc fere Vesperarum tempus opportunum est; nam frequentius dici solent in hyeme hora secunda post meridiem, in æstate vero hora tertia. Neque in hoc est uniformis consuetudo, sed magna varietas, quam etiam olim fuisse ex antiquorum relatione, adnotat Durand., lib. 3 de Ritibus, cap. 11.

9. Quinta assertio: *Completorium certum est dici solitum post solis occasum; num vero nocte inchoata, vel ante, incertum.* — Denique de hora Completorii eadem fere ambiguitas est. Cum enim constet, in principio dici fuisse solitum post solis occasum, an diceretur ante noctem, vel nocte jam inchoata, vel omnino post tenebras ejus ad finem primæ horæ noctis, necne, potest esse varia conjectura. Nam ex Isidoro, de Regula Monach., cap. 6, plane colligitur tempus Completorii fuisse omnino nocturnum; nam post finitas Vespertas hora lucernaria, refert fuisse consuetum divinis lectionibus, meditationibus, et sanctis colloquiis ac quæstionibus vacare, usque ad horam (inquit) Completorii. Item apud monachos institutio est, ut Completorium post cœnam, et omnes diei actiones diceretur, ita ut statim hora silentii et nocturnæ quietis inciperet, ut constat ex Basilio, regul. 37, ex longioribus; et Benedicto, cap. 24 regulæ; et Hug. Vict., lib. 2 de Divinis officiis, ubi ait Completorium dici, quia in eo complentur, quæ usque ad dormitionem complenda sunt; oportebat ergo esse jam noctis initium. Aliunde vero ex ipso hymno Completorii, *Te lucis ante terminum,* etc., colligitur non fuisse omnino extra crepusculum noctis tempus illud, sed intra ipsum, et fortasse in ultima parte illius: quod etiam est valde probabile. Quamvis hæc temporis latitudo tanta non sit, quin potuerit esse arbitraria, vel varia pro regionum, vel religionum, seu modorum vivendi varietate et commoditate. Jam vero in hoc etiam facta est mutatio, nam Completorium ordinarie proxime post Vespertas dicitur, et quando separatur, ut maxime fit in Quadragesima, vel etiam in æstate, dici solet ante solis occasum, præsertim ubi Matutinum in principio noctis di-

CAP. XV. DE TEMPORE SINGULIS HORIS IN CHORO INSTITUTO.

347

citur. Unde in hoc etiam erit servanda consuetudo.

10. *Canonicæ horæ ubi ex obligatione dicuntur, debitis horis recitari debent; hæc vero ex recepta consuetudine provincie estimandæ.* — Cajetani sententia improbat. — Tandem, ex his facile erit intelligere quanta sit nunc obligatio servandi perfecte et exacte hæc tempora, ubi in publica chori recitatione horæ canonice dicuntur; observandum enim omnino est, ut suis temporibus congruis dicantur, id enim in jure statutum est, ut in principio retuli, ex c. 1, et Clem. I, de Celeb. Miss. Tempora autem debita et congrua in unaquaque regione seu provincia, juxta receptam consuetudinem, præscribenda sunt, nec potest certior assignari regula, ut notavit Cajetan., verb. *Hora*, c. 4, qui addit, mutationem aliquam facere in his horis, etiam in publico officio chori, non esse peccatum mortale, etiamsi magna negligentia interveniat, dummodo communiter servetur consuetudo. Itaque aliquando tardius inchoare Matutinum, verbi gratia, tantum ad indulgendum corpori et somno, vel nimium anticipare Vespertas, solum recreationis liberioris causa, non censem Cajetanus esse peccatum mortale, dummodo id in consuetudinem non trahatur, nec interveniat contemptus: *Quoniam hæc circumstantiae (ait) non pertinent ad substantiam materiae præceptæ.* Quæ ratio sèpius ab ipso in his materiis repetita non satisfacit, ut sèpè etiam indicavi, quia si circumstantia præcipiatur, ut revera hic præcipitur, multum pertinere potest ad substantiam præcepti, etiamsi non pertineat ad substantiam actionis præceptæ; ut sacrificare mane, et non vesperi, talis circumstantia est, ut sit de substantia illius præcepti, et tanta potest esse illius circumstantiae violatio, ut sit peccatum mortale, etiamsi substantia actionis sacrificandi integre impleatur. Deinde non est dubium quin major causa requiratur ad mutanda hæc tempora horarum in publica recitatione, quam in privata. Unde in capitulo primo de Celebratione Missarum, anticipatio horarum facile conceditur in privata recitatione, non tamen in publica; ergo major etiam culpa est voluntarie, vel negligentie hanc mutationem facere in publico officio, quam in privato, cæteris paribus; ergo si sit magna mutatio, et in re gravi, poterit esse mortale.

11. *Qui crediderint peccatum esse mortale statuta horarum tempora in choro immutare.* — Alii ergo tenent hanc mutationem in choro

facere sive rationabili causa, esse peccatum mortale. Ita tenet Sylvester, verb. *Hora*, q. 6, dicens, peccare mortaliter Prælatos, si sine causa rationabili hoc faciant, et subditos, si causam dent tali mutationi. Idem fere tenet Angel., n. 22; Tabiena, num. 25; Navar., cap. 3 de Oratione, n. 63; et num. 22 indicat optimam rationem, quia hæc tempora pro publica recitatione horarum definita sunt in favorem utilitatis publicæ, ut populus, si velit, possit ad illam convenire; ergo de se est res gravis, et pertinens ad commune bonum; nam quod in aliquo loco privato illa ratio cesseret, est per accidens.

12. *Proxima sententia ut vera præfertur, et explicatur.* — Hæc ergo sententia simpliciter eligenda est, nimurum hanc obligationem esse gravem ex suo genere; ideoque in ejus præcisa transgressione posse mortale peccatum committi. In particulari vero non est nimium restringenda, quia sine dubio tempus hoc horarum, secundum communem praxim, magnam habet latitudinem, ut ostendit usus, et omnes citati Doctores fatentur. Sicut ergo ipsarum horarum propria tempora ad consuetudinem tandem revocantur, ita judicium de gravitate antepositionis vel postpositionis legitimi temporis ex eadem consuetudine, et communæ estimatione multum pendebit. Ideoque unius horæ temporis præventio aut dilatatio non censebitur gravis mutatio, nisi vel grave scandalum sequatur, vel totum ecclesiasticum officium ea de causa nimium perturbetur, quod rarissime contingit pro una vel alia simili negligentia, quæ in consuetudinem non abeat. At vero si Matutinum differetur usque ad horam Missæ, vel Completorium diceretur ante prandium, res gravis et absurdâ valde videretur. Imo cum in diebus quadragesimalibus Vespertas sint ante prandium dicendæ, juxta c. *Solent*, de Consec., d. 1, illas post prandium differre in publico officio, gravis transgressio videtur. Et indicat Navar. sup., n. 41, cum Sylv. et aliis; sed in hoc (ut dixi) consuetudo est consulenda.

13. *Prælati ex rationabili causa in statutis horarum horis possunt dispensare.* — Tandem addunt omnes auctores citati, non obstante hac obligatione, posse Prælatos ex rationabili causa in hac circumstantia temporis dispensare. Ut, si eundem sit ad processionem, quod anticipent antemeridianas horas, vel quoties simile quid occurret. Advertit autem Navar. supra, n. 71 (id quod jam significavimus), majorem requiri causam, ut hæc mutatio pu-

blica legitime fiat, quam ut fiat in privato officio. Quod etiam est per se manifestum, quia major est dispensatio, et ideo majorem causam requirit; haec tamen prudenti arbitrio Praelatorum necessario relinquenda est.

CAPUT XVI.

AN CLERICI OMNES EX VI ORDINATIONIS SUÆ AD HORAS CANONICAS RECITANDAS TENEANTUR?

1. In hoc capite non agimus de clericis beneficiariis, nec de religiosis, sed simpliciter de clericis in aliquo ordine constitutis, quos in duos ordines distingue oportet: quidam sunt ordinati in sacris, seu in majoribus ordinibus, alii in minoribus tantum.

2. *Prima assertio: clerici omnes tenentur ex præcepto ad septem horas Canonicas quotidie recitandas, licet ad titulum patrimonii sint ordinati.* — De clericis ergo in sacris, certum est teneri ex præcepto ad septem horas canonicas quotidie recitandas, etiamsi beneficium non habeant, neque ex officio, neque ex peculiari obligatione choro assistere teneantur. Quamvis enim aliqui olim dixerint, clericum etiam in sacris, non deputatum alicui certæ ecclesiæ, sed ordinatum ad titulum patrimonii, non teneri ad recitandum officium, ut refert Glos., in cap. ult., d. 92, nihilominus oppositum est certum, ut omnes auctores statim citandi docent, et sufficienter probatur ex communi usu et consensu totius Ecclesiæ. Intelligitur autem haec obligatio per se, et seclusis legitimis impedimentis, seu excusationibus, de quibus infra. Et fortasse auctores, quos illa Glossa citat, non negabunt hanc obligationem, sed solum peculiare onus recitandi in choro, de quo ille textus loquitur, ut statim dicam; in illo autem sensu non errabant, ut supra visum est.

3. *Prima sententia quæ astruit teneri clericos ex jure divino ad recitandas horas canonicas.*

— Difficultas vero imprimis est, quo jure obligentur clerici ad horas canonicas recitandas. Quidam canonistæ indicant teneri ex jure divino; Abbas, cap. 1 de Celeb. Missar., num. 3, quatenus ait, Papam non posse dispensare cum clero ne officium recitet, licet possit dispensare ut mutet officium, *quia hoc*, inquit, *est de jure humano*; supponit ergo obligationem ipsam esse de jure divino. Idem tenet Turrecr., in cap. *Eleutherius*, d. 91, ad 5 q., ubi refert Guilliel. Laudunens., et Card. Zabarellam; idem Angel., verb. *Hora*, n. 6; et

Rosel., n. 13, qui omnes allegant illud Psal. 118: *Septies in die laudem dixi tibi.* Et in idem plane inclinat Navar., de Orat., c. 7, n. 2; et fundamentum ejus est, quia clericus sacrissimis initiatu*s* jure naturali obligatur ad referendum Deo majores gratias, quam laicus. Itaque mens istorum auctorum potissimum fuisse videtur, jure divino connaturali tali statui teneri clericum in sacris ad peculiarem aliquem modum orandi plus quam laicum; hunc autem orandi modum determinatum fuisse ab Ecclesia ad horas canonicas: neque ab hac sententia abborret Sot., lib. 10 de Just., q. 5, art. 3, adducens illud Isa. 43: *Omnem illum qui invocat nomen meum, in laudem meam creavi illum*; nam clericus ex vi sui status ad laudes Dei deputatus est; et sumpsit ex D. Thom., Quodlib. 6, art. 8, magisque id declarat Sot., in solutione ad 3.

4. *Secunda et vera sententia, nullum dari tale jus divinum immediate obligans clericos ad officium divinum recitandum.* — *Probatur auctoritate.* — *Prima ratio.* — Simpliciter tamen loquendo, verius est nullum dari tale jus divinum immediate obligans clericos ad aliquod officium divinum recitandum. Ita tenerunt Laurentius, et Joannes de Lignano, ut Panormitanus refert in Clem. 2, de Celebr. Missar., et Cardin., in Clem. 1, eod. tit.; Sylvest., verb. *Hora*, q. 4 et 8; Tabiena, n. 15; Armilla, n. 11; et sumitur ex Anton., 3 p., tit. 13, cap. 4; Paludano, in 4, dist. 5, q. 5; Majore, dist. 2. Ratio est, quia tale jus neque est positivum, ut omnes fatentur; quia neque scriptum invenitur, neque constat esse ab Apostolis traditum. Neque etiam hoc jus est naturale, neque connaturale ipsi ordini; quod patet primo, quia nullo discursu evidenti, neque ratione efficaci potest haec obligatio colligi ex solo charactere clericali, alias etiam minores ordines inducerent aliquam obligationem, supponendo illos imprimere characterem, ut est verior sententia. Item subdiaconatus non fuit semper ordo sacer; ergo illi secundum se non est connaturalis haec obligatio. Item, si haec obligatio sequitur ex vi sacri ordinis, quo sacerdator est ordo, deberet ex illo sequi major obligatio, seu ad majorem orationem; non autem ita est, neque enim diaconatus novam obligationem recitandi secum affert, et sic de presbyterio et episcopatu.

5. *Secunda ratio.* — Praeterea, dubitari non potest quin institutio canonicarum horarum ecclesiastica sit; ergo præceptum, de tali materia datum, ecclesiasticum etiam erit. Res-

CAP. XVI. DE OBLIGATIONE RECITANDI EX VI ORDINATIONIS.

349

pondebunt esse ecclesiasticum quoad determinationem; secundum se autem et in genere divinum. Sed contra: ergo saltem in illa determinatione certum est posse Papam dispensare, quod etiam auctores contrarie sententiae non negant. Ponamus ergo clericum aliquem dispensatum esse a Papa simpliciter in hac obligatione, quatenus ecclesiastica est, et relictum cum sola obligatione naturali, et inquiramus ad quid ille teneatur. Certe sine probabilitate dicitur teneri ad septies in die orandum; tum quia, licet David dixerit se ita fecisse, non explicuit nobis naturale jus, sed consuetudinem suam narravit, alias dicere quis posset etiam reges illa lege teneri; tum etiam quia probabile est non semper in Ecclesia fuisse morem septem horas recitandi, sed successu temporis crevisse, et consummatum fuisse per hanc constitutionem.

6. *Eadem ratio premitur.* — Secundo, dici non potest cum fundamento, hujusmodi clericum jure divino teneri ad recitandum aliquid quotidie, quia nulla certa ratione potest tanta determinatio fieri ex solo jure naturæ. Nam, licet fateamur hunc clericum specialius ad laudandum Deum obligari ratione sui statutus, tamen quod teneatur ex vi juris divini ad recitandum aliquid quotidie ex illa speciali obligatione, non video quali speciali ratione suaderi possit. Addo quod, licet abstrahamus a circumstantia temporis aut frequentiae, solumque dicamus hunc clericum ex vi juris divini teneri ad dicendum aliquod divinum officium, non satis intelligitur quo sensu dicitur, nec etiam quomodo ad proxim applicari possit, ablata obligatione juris ecclesiastici. Cur enim non satisfaciet ille clericus naturali obligationi, recitando aliquoties Orationem Dominicam, vel rosarium, aut aliiquid hujusmodi? Quod si dicatur haec comprehendendi sub nomine divini officii, interrogabo ulterius cur non satisfaciat, quamvis non recitet secundum aliquam formulam verborum præscriptam, sed tantum juxta devotionem suam pro Ecclesia et proximis deprecando? Quod si hoc etiam concedatur, et omnis oratio vocalis dicatur comprehendendi nomine divini officii latissimpi, prout ex naturali jure postulari potest, urgebo rursus, interrogando cur idem non satisficeret, si mente tantum Deum sæpius laudaret et deprecaretur? Nam, seclusa injunctione et quasi delegatione Ecclesiæ, non tenetur in persona ejusdem Ecclesiæ orare, sed ad summum privata oratione magis Deum colere, et pro Ecclesia intercedere,

7. *Secunda assertio: ex jure divino clericos solum decet maxime horas recitare, ecclesiastico vero obligantur ex præcepto, non solum ad determinationem temporis et modi, sed ad substantiam ejus.* — Dico ergo ministerium hoc recitandi horas canonicas, habere quamdam magnam decentiam respectu talium clericorum ex divino jure, propriam tamen obligationem præcepti non solum quoad determinationem temporis att modi, sed etiam quoad substantiam ejus, ex ecclesiastico præcepto manare. Priorem partem suadent sufficienter priores auctores, quorum opinio fortasse in hoc sensu explicari potest; posteriorem vero partem probant omnia, quæ diximus. Dubitari autem solet an hoc præceptum in jure canonico habeatur expressum. Canonistæ affirmant, afferuntque tria decreta, c. *Presbyter*, d. 91, quod etiam habetur in c. 1 de Celebr. Miss., et c. *Si quis presbyter*, d. 92; sed imprimis hoc ultimum caput nihil probat de recitatione privata ex vi ordinationis, quia non solum dicit: *Si quis presbyter aut diaconus, sed addit, vel quilibet clericus*, sub qua voce etiam clericos minores comprehendit; non ergo loquitur de clero, ut clericus est, sed *ut ecclesiæ deputatus est*, ut statim addit. Unde non solum præcipit recitare, sed convenire ad Ecclesiam ad psalendi officium; loquitur ergo de obligatione ad chorum, quæ nascitur ex beneficio, non ex sola ordinatione.

8. *An sit de jure ecclesiastico expresso diaconi et subdiaconi obligatio ad horas canonicas.* — In aliis vero duobus decretis (quæ in re unum sunt), imprimis non est sermo de diacono et subdiacono, atque ita de illis non erit expressum præceptum in jure. Respondent Glosæ, Panor. et alii nomine presbyteri compreendi ibi diaconum et subdiaconum; nam interdum dicunt accipi in jure hoc mo-